

Александар Рафаиловић

Истраживачка станица Петница

АНАЛИЗА ПРИСТУПНИЦА „ВАЉЕВСКОГ ДРУШТВА ЗА СВАДБАРИНУ И ПОСМРТНИНУ”

Апстракт: У чланку се анализира структура чланова Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину на основу сачуваних приписки. Обрађене су изјаве о припискима настале у периоду од 23. јануара до 1. децембра 1900. године. Проучавана је полна структура и занимања чланова Друштва, бројности чланова по фондовима, географска распрострањеност и деловање Друштва.

Увод

Ваљевско друштво за свадбарину и посмртнину (у даљем тексту Друштво) основано је 10. јуна 1890. године у Ваљеву, „и под тим даном потврдило правила своја код ваљевског првостепеног суда под Бр. 15730.”¹ Друштво су сачињавала два одсека: за свадбарину, који је био бројнији, и за посмртнину.² Намена овог друштва је била да новцем, у виду премије, помогне своје чланове или овлашћене улагаче приликом венчања или сахране. Радило се о кредитној задрузи, што је економска категорија слабо истраживана у српској историографији. Друштво је постојало до 1901. године, када бива ликвидирано. „Од новембра месеца пр. год. па до фебруара ове године број чланова оба одсека овога друштва опадао је тако да је до месеца марта спао до испод стотине, те је због тога по решењу скупштине од 6. марта тек. године, а на основу чл. 56. правила морало друштво ликвидирати”³.

1 Б. Перуничкић, *Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915*, Ваљево 1973, стр.1141.

2 Исто

3 Исто

Органи Друштва били су: Скупштина, Главни одбор, Управни и Надзорни одбор, дневни повереник и управни чиновници. Скупштина, редовна или ванредна, обавезно се држала у Ваљевоу. Скупштина је разматрала извештаје о раду Друштва, бира-ла управни и надзорни одбор, одобравала буџет и др. Управни одбор је извршавао скупштинске одлуке, вршио упис чланства, доносио одлуке о исплати премија, старао се о друштвеној имовини и др. Дужност Надзорног одбора, поред осталог, била је да води надзор над друштвеном имовином и радом, у складу са Законом, удружењима и правилима Друштва.

Ваљевско друштво није било усамљен пример, већ су друштва сличне намене постојала и у осталим већим центрима Краљевине Србије. О томе нам сведочи део сачуване преписке Друштва. Београд је, према овој преписци, имао два друштва (*Београдско друштво за свадбарину и посмртнину својих чланова у Краљевини Србији* и *Прво београдско њалилулско друштво „Милошевац” за њорођај, свадбарину, доживотну премију и посмртнину*), а друштва су постојала и у Шапцу (*Шабачко друштво за: свадбарину, доживотну премију и посмртнину*), Алексинцу (*Друштво „Смех и суза”*), Параћину (*Параћинско укупно друштво*), Књажевцу (*Прво Књажевачко друштво за њомоћ њри удаји и женидби*), Нишу (*И Нишко друштво за њомоћ њри удаји и женидби*), Ужицу (*Прво Ужичко укупно друштво*), Аранђеловцу (*Прво Аранђеловачко друштво за удају и женидбу*), Свилајнцу (*Прво Ресавско посмртно и доживотно друштво*).

Фонд Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину је само фрагментарно сачуван (3 књиге и 3 кутије списка), тако да су нам за рад биле доступне приступнице из 1900. године, делови записника са самог краја постојања Друштва (од 16. фебруара до 5. марта 1901. године), мањи број рачуна, захтеви чланова за исплату премија, преписка са осталим друштвима и три књиге (два деловодна протокола и партијалник чланова).⁴ Највећи недостатак и препреку у истраживању представљала је чињеница да нису

4 Водич Међуопштинског историјског архива Ваљево, Ваљево 2004, стр. 420-421.

сачувани Статут и Правила Друштва, као ниједна чланска књижица на којима су била одштампана правила.

Друштвеним правилима било је предвиђено да чланови Друштва, зависно од дужине чланства, имају после три месеца право на премију. Из књига се да види да је Друштво од оснивања својим члановима исплатило 145 премија за свадбарину и 11 за посмртнину у суми од 15.485 динара.⁵

За потребе овог истраживања грађа из друге кутије фонда Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину, у којој се налазе изјаве, је дигитализована и, по завршетку истраживања, Ваљевском архиву је предата електронска база са подацима о члановима која ће бити прикључена фонду Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину.⁶ За време свог постојања Друштво је имало 2.488 чланова, од којих је 1.777 било у одсеку за свадбарину, а 711 у одсеку за посмртнину.⁷ Анализирано је 847 сачуваних изјава о приступању Друштву. У великом броју случајева налазили смо на по два примерка исте изјаве. Поред изјава у истој кутији, налази се и пет судских дописа у којима се Друштво обавештава о увођењу у чланство за већи број лица, као и једно одобрење за исплату премије другом лицу.

Структура чланства према полу

Анализом изјава показало се да је Друштво имало 52,3% мушкараца у својим редовима (443 чланова) што је био незнатно већи број у односу на 47,7% жена (404 чланице). Подаци за ту годину говоре да је у Краљевини Србији било 51,4 % мушке популације и 48,6 % женске.⁸ Ипак, с обзиром на патријархално

5 Међуопштински историјски архив Ваљево, Фонд: Ваљевско друштво за свадбарину и посмртнину- Ваљево (1890-1901), 1900-1901, књ. инв. бр. 1-3 (у даљем тексту: МИАВ, Фонд: Ваљевско друштво).

6 Базу су направили и податке унели полазници (Драгана Јелачић, Јелена Манојловић, Ђорђе Накић) и млађе сараднице (Дивна Милић, Милена Репацић) Семинара друштвене историје у Истраживачкој станици Петница за време летњег семинара (20-30. јул 2006).

7 Перуничкић, н. д. стр. 1141.

8 Статистички годишњак Краљевине Србије, VI 1901. године, стр. 27. (у даљем тексту: Стат.)

№ 369.

УПРАВИ
ВАЉЕВСКОГ ДРУШТВА ЗА СВАДБАРИНУ И ПОСМРТНИНУ

ИЗЈАВА

Потписати на овој изјави пристајем да будем члан „Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину.“ и то одсека:

За Свадбарину

и обвезујем се на све дужности и обавезе предвиђене друштвеним правилима као и закона о удружењима.

3 Јуна 1900 год.
у Краљеву

Потпис

Ласа Јовановић
у Краљеву
из *Краљева* среза *Андрије*
Општина *Будимски*

Сведоци ако је члан нечлан:

Ја, још Ласа Јовановић, из Краљева Рогача
је потписао изјаву о приступању на чланство
и свадбарину и посмртнину и да се обавезује на сва
предвиђена правила.
Место потписана на Краљеву р.

№ 2483
3 Јуна 1900 год
Краљеву

М. М. М.
М. М. М.

Изјава о приступању Друштву

друштво које је било карактеристично за Краљевину Србију с краја XIX и почетка XX века, могло би се рећи да је оваква равномерно заступљеност полова донекле изненађујућа. Да ствари не одударају сувише од свог времена показују одобрења, која се често срећу као необавезни додаток изјавама, у којима родитељи или стараоци одобравају приступање својим кћерима или женама. Формулација је, најчешће, била типизирана: „Одобравам горњу изјаву моје синовике као њен стриц и старатељ Глиша Марковић (мајор)”; „Одобравам поступак мојој ћерки, Аврам Јовановић трговац овдашњи”⁹. Са друге стране, мада ређе, овакве формулације срећемо и код мушких чланова: „Одобрава његов отац Милосав Инић тежак из Рибара”¹⁰. Сличне пропратне коментаре, налазимо у 31 изјави.

Даљом анализом изјава утврђено је да је од 404 чланица Друштва њих 249 било учлањено у одсек за свадбарину што процентуално износи 61,63% свих чланица. У одсек за посмртнину била је учлањена 151 чланица, односно 37,37%. Када се посматрају само фондови за свадбарину, односно посмртнину, чланице су биле заступљене са 41,85% у одсеку свадбарине и са 61,63% у одсеку посмртнине. Поменимо да се само једна изјава, претпостављамо грешком, односила на оба одсека, као и да у шест случајева, није назначен одсек за који се члан определио. Мушки чланови су чинили само 94 члана за одсек посмртнине 38,37% и 346 чланова одсека за свадбарину или 58,15%. Поредити само мушке чланове међу собом, добијамо да је у одсек за посмртнину учлањено 21,21% свих чланова, односно у одсек за свадбарину 78,10%.¹¹

Социјална структура чланства

Као одговор на питање ко су све били чланови Друштва, извршена је анализа података који говоре о социјалној структури чланства. У обзир су узети подаци о занимању и писмености чланова. До података о писмености се долазило на основу формулације која се налазила на већини приступница, без обзира да ли се

9 МИАВ, Фонд: Ваљевско друштво, кут. бр. 2, пр. бр. 314, 135.

10 МИАВ, исто, кут. бр. 2, пр. бр. 520.

11 МИАВ, исто, кут. бр. 2.

радило о штампаним приступницама, а било их је више врста, или онима руком написаних. Формулација је гласила: „Сведоци ако је члан неписмен”.¹² Наилазили смо и на другачију формулацију где се остављало место само за потпис сведока, без ставке о писмености. У појединим случајевима је чак прецртаван део формулације који се односи на писменост. Анализом рукописа потписаних чланова и компарацијом са осталим рукописима на изјави, у пар наврата смо закључили да је члан ипак писмен или бар полуписмен и поред присуства сведока.¹³ На крају смо закључили да су сведоци пре свега били неопходни јер се радило о правном чину, који је затим и у суду овераван, а да им је тек секундарна функција била сведочење о прихватању обавеза између неписменог члана и Друштва. Све ово нам је отежало утврђивање процента писмених, односно неписмених чланова Друштва. Било је и другачијих примера када су особе које су потписале члана, оставиле трага и о себи или када је члан знаком крста недвосмислено показивао да је неписмен.¹⁴

Анализом смо дошли до податка о 368 писмених чланова од 847, односно 43,44%. Међу чланицама Друштва било је 149 писмених или 40,49% свих писмених чланова, док је писмених мушкараца било 219 или 59,51%. Од 404 чланице, писмених је било 36,88 %. Код мушких чланова од 443 члана, писмених је било 49,43%. Неписмени чланови Друштва су били у већини и било их је 479 или 56,55%. У Србији је те године било 423.433 писмених, од којих је било 351.791 писмених мушкараца и само 71.642 писмене жене. Од укупног броја писмених становника Краљевине Србије, 39,34% је живело у варошима, а на селу је било 60,66% писмених.¹⁵ Процент писменог становништва, све до 1900. године, у градовима износио је 43,7%, а у селима свега 6,4%.¹⁶ Разлог нешто већем проценту писмених чланова Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину, од државног просека, треба тражити у

12 МИАВ, исто, кут. бр. 2, пр. бр. 3.

13 МИАВ, исто, кут. бр. 2, пр. бр. 758.

14 МИАВ, исто, кут. бр. 2, пр. бр. 766, 785.

15 Стат. стр. 76.

16 Перишић, Мирослав, *Ваљево, зрад у Србији крајем 19. века*, Београд – Ваљево 1988, стр. 106.

чињеници да је међу члановима Друштва било 30,93% оних који су долазили из градова. Београд је предњачио са 135 чланова, следило га је Ваљево са 40 чланова, Шабац и Ниш са по 19, Крагујевац са 15 и Ужице са 10 чланова.

Поред податка о писмености, за утврђивање социјалне структуре чланства користили су нам и подаци о занимању чланова Друштва. Велики број, њих 439, или 51,83%, није се изјаснио у вези са занимањем. Остаје отворено питање шта је разлог изостанку те информације у тако великом броју случајева? С друге стране, у фонду се појављује знатан број површно попуњених изјава. Постоји могућност да је услед немарности службеног лица које уписује чланове у Друштво, у појединим изјавама изостао податак о занимањима чланова. Ова чињеница, као и уочено типско попуњавање изјава, те већи број примљених чланова у истом дану, наводе на закључак да је пријављивање обављано у брзини. На шест пријава, због нечитког рукописа, нисмо могли да утврдимо тачно занимање.

С обзиром да се у пријавама појављује велики број различитих занимања, може се закључити да је Ваљевско друштво за свадбарину и посмртнину било отворено за све чланове друштва, без обзира на слој којем припадају. Ипак и само летимичан поглед на поменута занимања, као и сама намена Друштва, јасно указују да су чланови били пре свега људи којима је та финансијска помоћ била нужна. Утврђено је да су међу члановима који су се изјаснили о занимању најбројнији били земљорадници, са 106 чланова, односно 12,51%, што је природно у земљи попут Краљевине Србије која је била изразито аграрна земља. Друге по бројности биле су 94 удовице, затим 40 девојака, 29 тежака, 10 службеника царине и трошарине (контролори, стражари, латови) и 9 трговаца. Сва остала занимања су била заступљена мање од 1%, односно помињу се у једном до два случаја. Међу њима су се нашли: абација, бакалин, зидар, калфа, кочијаш, лекар, молер, обућар, папуција, пиљар, практикант, столар, инжењер железничке дирекције, фотограф и друга занимања.

Чланице друштва су се углавном изјашњавале као удовице (23,27%) или као девојке (9,9%). Тек незнатан број њих имао је неко занимање (радница, земљоделница, итд.) Највећи број удо-

вица (82) приступио је у фонду за посмртнину, 11 их је у фонду за свадбарину, док за једну немамо податак за који се одсек определила. Све девојке, изузев једне, учланиле су се у фонд за свадбарину. Из свега наведеног, за посматрани период, може се закључити да су чланови Друштва у већини били из нижих слојева друштва. Захваљујући већ поменутих додатних коментарима, које налазимо у појединим изјавама, можемо ову тврдњу да посматрамо и из другог угла. У свакој прилици када је неко друго лице било улагач, основни текст изјаве био је допуњаван речима које су именовале улагача, али често га и овлашћивале да брине о улозима и преносиле право на подизање премије на њега. Анализом смо утврдили да улагаче можемо поделити на две основне групе. Једну чине чланови уже и шире породице, који у доста случајева остварују право на премију, нарочито у случају посмртнине.¹⁷ Другу групу представљају трговци и занатлије, у већој мери, те активни и пензионисани официри или службеници, у мањој мери. Припадници ове групе улагача скоро увек остварују право на премију, без обзира да ли се радило о одсеку свадбарине или посмртнине.¹⁸ Укупно је било 107 улагача, који нису чланови Друштва. Наставак истраживања има за циљ да покаже однос износа улога и висине премије, те остварену добит улагача која је извесно била мотив њиховог ангажовања.

Фондови за посмртнину и свадбарину

При приступању у Друштво чланови су се опредељивали између фондова свадбарине и посмртнине. Укупан број чланова у целокупном периоду постојања Друштва (1890-1901) износио је 2.488 чланова, од којих је 1.777 био члан одсека свадбарине, док је преосталих 711 чланова припадало одсеку посмртнине¹⁹. Од тога је, само у посматраном периоду јануар – децембар 1900. године, фонду свадбарине приступило 595 чланова, односно 33,48% од укупног броја чланова тог фонда, док су се у фонд посмртнине, у овом периоду, учланило 245 чланова, односно

17 МИАВ, Фонд: Ваљевско друштво, кут. бр. 2, пр. бр. 23.

18 МИАВ, исто, кут. бр. 2, пр. бр. 433, 556, 557, 558, 559, 562.

19 Перуничкић, н. д., стр. 1141.

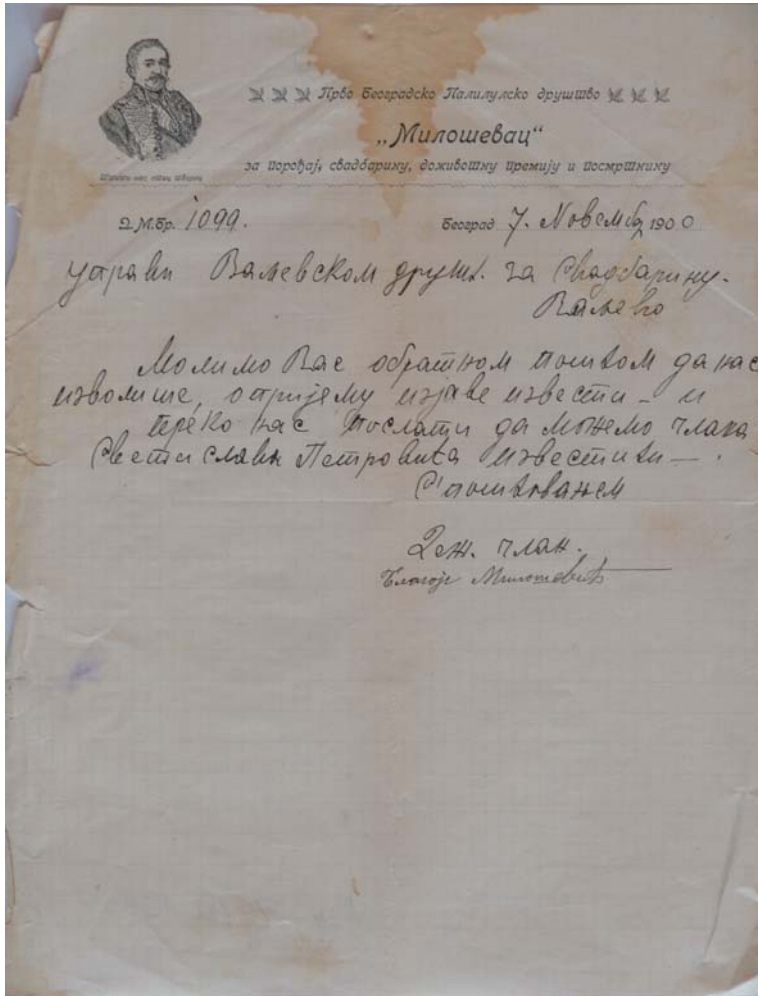
34,46% од укупног броја чланова фонда посмртнине. Нагли пад броја чланова, почетком 1901. године, довео је до ликвидације друштва већ у марту месецу те године. Остаје тајновито шта је довело до наглог и драстичног опадања броја чланова, нарочито ако се Комисија за извиђај рачуна ваљевских удружења позитивно изјаснила о раду Друштва и стању на рачуну.²⁰

Што се тиче одлука чланова, у посматраном периоду, на основу добијених резултата, може се уочити да се већина определила за приступ у фонд свадбарине (70,25%). Процент чланова фонда за посмртнину, према доступним изјавама, износио је 28,92%. У само једном случају запажено је да је члан уписан у оба фонда, али како су сачуване изјаве само за период мај – децембар 1900. године, не можемо са сигурношћу тврдити да ли је то Правилима било предвиђено, или је реч о омашки уносиоца података. Највећу тешкоћу приликом овог истраживања представљала је чињеница да нису сачувана Правила Друштва, па тако не знамо да ли је било могуће учланити се о оба фонда.

Праћењем броја новоприступљених чланова, уочава се да се поједини датуми истичу по изузетно великом приливу чланова, и то из различитих места. Ова појава је нарочито карактеристична за јул 1900. године, када се учланило 514 чланова, што износи чак 60,68% од укупног броја чланова у посматраном периоду. Број новопримљених чланова се разликовао од месеца до месеца. Од једне изјаве у јануару, преко потпуне празнине, до последњих дана маја, слабог али константног прилива у јуну, до наглог скока у јулу, лаганог пада у броју, али не и у динамици, током августа и септембра, октобарског стагнирања, када је број нових чланова у питању, до проређивања у новембру, да би у децембру имали само једну изјаву, као и на почетку године. Зашто је долазило до ових, на моменте драстичних промена, за сада остаје непознато. Претпоставка би могла да буде да је до овако бројног учлањивања у појединим данима долазило у време одржавања вашара или црквених празника. Прегледом календара²¹ за пре-

20 Исто

21 Државни календар Краљевине Србије за годину 1900. која је преступна, Београд, 1899.

Сарадња са сличним друштвима из других градова

ступну 1900. годину, ова претпоставка је у потпуности одбачена! Јул је карактеристичан још по нечему – Друштво је нове чланове добијало сваког дана у месецу, без изузетка, што осталих месеци није био случај! Драстичан пад у пријему нових чланова бележи се у новембру 1900. године, када се број приступница смањује на свега 9, за целокупан месец. Ово отвара простор за даље истраживање и компарацију са, надамо се сачуваним, фондовима осталих друштава у Краљевини. Предстоји нам да истражимо да

ли је висина премије утицала да се средином 1900. године Ваљевско друштво за свадбарину и посмртнину увећа за толики број чланова.

Географско порекло чланова Друштва

У Краљевини Србији је, крајем XIX и почетком XX века, постојао већи број друштава сличне намене. Приликом анализирања географског порекла чланова Ваљевског друштва за свадбарину и посмртнину, наишли смо на већи број чланова који су долазили ван територије Ваљевског округа. Појединачно најбројнији су били чланови са територије Ваљевског округа (164), док је велики број чланова долазио и из Београда (135), Ужичког (80), Подринског (72) и Београдског округа (55). У једном броју случајева, због нечитљивог рукописа или оштећености изјава, нисмо могли са сигурношћу да растумачимо наведено место из кога је члан. Другу крајност су представљале оне изјаве на којима није било података ни о месту из кога је члан, нити о округу (36). Поред ближних округа, Друштво је имало чланове и из веома удаљених места која су припадала Врањском (32) или Топличком округу (13). Упоредивањем са административном поделом из 1900. године, долазимо до податка да су чланови били из свих округа Краљевине Србије.²² На жалост, тренутни обим доступних извора нам не омогућава да се подробније позабавимо мотивима чланова за приступање баш овом друштву. Исти проблем имамо и када је крах овог друштва у питању. За само пар месеци у Друштву је остало мање од сто чланова, иако су сви органи Друштва функционисали, а књиге уредно вођене.²³ Наша је претпоставка, у оба случаја, да је висина премије битно утицала како на учлањивање особа из удаљених крајева тако и на брзи слом овог друштва. На жалост, тренутно стање извора нам не омогућава да ову претпоставку потврдимо или одбацимо.

22 Стат. стр. 15

23 Перуничих, н. д., стр. 1141.

Резиме

Ваљевско друштво за свадбарину и посмртнину је основано 1890. године у Ваљеву и постојало је до 6. марта 1901. године, када је, одлуком своје скупштине, ликвидирано услед наглог губљења чланова. Документација овог друштва је фрагментарно сачувана, и то пре свега за 1900. годину. Велики проблем је што нам нису сачувана Правила и Статут Друштва. У тој години Друштво је примило 847 нових чланова, од којих 443 мушких и 404 женска члана. Највише чланова је примљено са територије Ваљевског, Ужичког и Подринског округа, као и из Београда. Најзаступљенији су били земљорадници, који су чинили 12,51%, док су код чланица предњачиле удовице и девојке. Више од пола чланства 51,83% није се изјаснио у вези са занимањем. Друштво је имало 368 писмених чланова односно 43,44%. Велики број чланова је долазио из градова 30,93%. Друштво је имало два одсека – за свадбарину и посмртнину, а бројнији је био фонд свадбарине. Поред чланова, на анализираним изјавама о приступању Друштву, уочен је и већи број улагача који су најчешће и подизали договорене премије.

Summary

Association for nuptial and funeral funds disposal of Valjevo was founded in 1890. It lasted until March 6, year 1910, when the association's assembly terminated its work due to abrupt loss of members. The documentation of this association is preserved in fragments and mainly from year 1900. That can cause a great deal of problems since the Book of rules and the Statute can not be found in that preserved documentation. In year 1900 the association admitted 847 new members, from which 443 were male and 404 female members. The majority of members were from the counties of Valjevo, Užice, Podrinje and from Belgrade. Most of them were engaged in agriculture - 12,51%. As for female members - most of them were widows and maiden young women. More than moiety of members - 51,83% did not state their occupation. The association had 368, that is 43,44% of literate members. Majority of them was from cities 30,93%. The association had two departments - for nuptial and for funeral funds and nuptial fund was bigger. Apart from members, analysis of admission statements revealed a number of investors and they were often those who showed up and collected the agreed premiums.